

KOMI - EN REPUBLIK MELLEM GULAG OG FREMTIDEN

De slanke birketræer glimtede hvidt om kap med sneen. Vinteren havde stadig et fast tag i alt. Sne og frost om natten vekslede med strålende solskin om dagen. Menneskene gik stadig rundt, formummet i tykke overfrakker og pelshuer. Sådan ville det være ganske normalt en rum tid endnu. Det var der intet usædvanligt i på disse kanter. Menneskene var her i slutningen af marts måned ikke som vi andre fra mere tempererede egne utålmodige efter at se foråret bryde frem. De havde for længst vænnet sig til det uafvendelige. Sådan var tingenes tilstand under disse himmelstrøg. Russiske bønder har traditionelt sammenlignet vinteren med en ortodoks popes store vom - altædende og forslugen. Det frøs stadig ned til femten grader om natten. Men det var da trods alt mindre end de 30-40 minusgrader, der ikke var ualmindeligt i de rigtige vinter måneder.

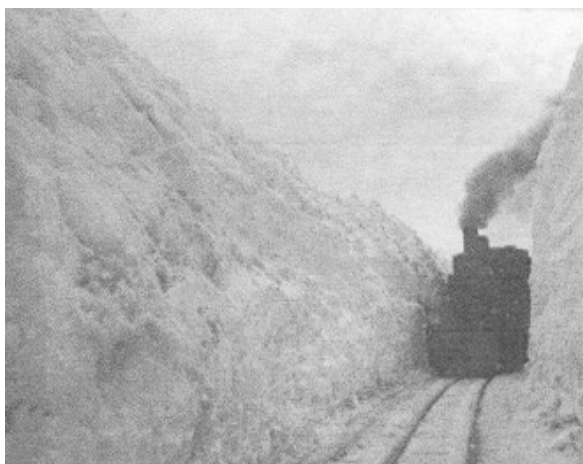
Om dagen havde solen imidlertid allerede så megen magt, at den kunne omdanne de enorme snedriver i vejkanterne og et 10-15 cm. tykt sammenkørt snelag til søer og vandløb på steder, der egentlig skulle være veje og gader. Om natten omdannede frosten så atter disse gader til veritable skøjtebaner. Utilstrækkelig kloak-kapacitet og manglende saltning, der formodentlig også ville være virkningsløs i de ekstreme kuldegrader, gjorde derfor både nat og dag gaderne til farlige steder at færdes – hvad enten man var gående eller kørende. Om dagen kunne jeg som fodgænger hurtigt blive drivvåd af smeltevand. Bilisternes hensynsfuldhed kunne også på denne årstid ligge på et meget lille sted, når de passerede de kæmpemæssige pytter af smeltevand og sendte kaskader af dette blandede fluidum ind over fortovet.

Først i slutningen af april eller begyndelsen af maj ville denne situation ændre sig. De frosne floder ville så begynde at bryde op, akkompagneret af en infernalsk larm, når de enorme isflager løsnede sig og kom i drift. De øvrige samfærdselsveje, bortset fra jernbanerne, ville blive omdannet til et ælte af mudder, der kun vanskeligt lod sig forcere. Russerne kalder denne tilstand for *rasputitsa*, det vil sige vejløshed. De endeløse urskovsstrækninger, tajgaen, ville ved forårets komme sammen med deres mangeartede dyreliv atter vågne op til et nyt liv. Mod nord, hvor skoven glider over i den træløse og permafrosne tundra ville naturen med vinterens retur atter vågne op til en kort, men hektisk sommer med et vidunderligt og farverigt blomstertæppe.

Vi var som sagt i marts måned, året var 1996, og jeg befandt mig i byen *Syktyvkar*, hovedstad i republikken Komi. Nærmere bestemt i en by på størrelse med Århus, beliggende i en republik af Frankrigs størrelse, men med kun 1,2 millioner indbyggere. Syktyvkar ligger 1.500 km. eller to timers flyvning fra Moskva i nordøstlig retning, det vil sige en i flere henseender ugæstfri retning. Komi, der indgår som en af Ruslands 89 delstater, læner sig mod øst op ad Ural-bjergene og når mod nord Det nordlige Ishav. En variant af ugæstfriheden fik jeg anskueliggjort på byens banegård. Ikke fordi banegården i sig selv var uvenlig – tværtimod er banegårdshallen ualmindeligt smukt dekoreret samtidig med, at bygningen danner et smukt point de vue for byens hovedgade.

Men køreplanerne i banegårdshallen rummede ved siden af nøgterne informationer om ankomst og afgang også en anden historie. Tilsyneladende uskyldige destinationer som *Kotlas*, *Ukhta*, *Petjora*, *Inta* og *Vorkuta* er i dag ikke blot navne på stationer langs en jernbane. De er også uhyggelige vidnesbyrd om og symboler på menneskers ondskab og på ubegribelige lidelser og tragiske skæbner. Uskyldige stednavne på en køreplan, men indskrevet i historien med flammeskrift. Langs denne jernbane lå en meget stor del af de lejre for politiske fanger, som Aleksander Solsjenitsyn under eet døbte øhavet GULag, og som i 1920'erne og 1930'erne befolkedes af intellektuelle og

ganske almindelige mennesker, der af Stalin og hans hjælpere, ofte i et spil om tilfældigheder og administrativ normopfyldelse, havde fået betegnelsen *vrag naroda*, folkefjende, hæftet på sig.

Dødens jernbane i 1930'erne

Disse fanger, der taltes i flere hundredtusinder, arbejdede, sultede, frøs og sled sig ihjel ved jernbanebyggeri, i kulminerne, på oliefelterne og i skovene. 70.000 af dem byggede i årene 1937-42 den over 1.000 km lange jernbane mellem Kotlas og Vorkuta – i sandhed en dødens jernbane. Vorkuta var den største af GULags lejre. Byen ligger nord for polarcirklen – navnet betyder ”isbjørnenes hjørne”. Vorkuta var opbygget omkring en kulmine og bestod af omkring 100 lejre. Den fik bystatus i 1943 og var indtil midten af 1950-erne centrum i Komis vidtstrakte og berygtede tvangsarbejdssystem.

Jeg har lyst til at nævne filmen *Anger*, instrueret af georgieren Abuladse. Grundlæggende handler den om tyranner og diktatorer overalt og til alle tider, om deres anvendelse af usikkerhed, frygt og smiger som instrumenter i deres modbydelige terror. De tusinder af frysende og forventningsfulde moskovitter, som jeg oplevede stå i lange køer foran billetlugerne i Moskvas største biograf ved premieren i februar 1987, var ikke i tvivl om, hvad filmen ville vise. For dem handlede den om deres egen nære historie, den handlede på trods af filmens burleske og til tider muntre stil om blodig alvor. Filmen drejede sig for disse moskovitter utvetydigt om en Stalin og en Berija, der skabte og efterlod en frygt hos borgerne for, at en tilsyneladende uskyldig banken på døren midt om natten kunne være ensbetydende med afsked for bestandigt med deres kære.

To scener i filmen kan især vække minder til live om denne forfærdelige tid, og de kan begge udmærket handle om republikken Komis plads i GULag-øhavet. I den ene scene ser man en lang kø af mødre, koner, søstre eller børn spørge om nyt om deres sønner, mænd, brødre eller fædre. Det foregår gennem en minimal luge, hvor en anonym stemme og en afvisende hånd som en guddommelig kraft afsiger dommen: Ingen ret til korrespondance, intet nyt eller dårligt nyt. En kvinde tigger om bare et budskab om, at han er død. Hellere det end den evigt nagende uvished. I den anden scene ser man de samme kategorier af kvinder løbe langs stabler af nyskovede træstammer, der lige er ankommet fra et ukendt sted mod nord, men trods alt fra et sted, der måske kunne bringe nyt om deres kære.

Rygtet spredtes som en steppebrand gennem byen. En lille dreng fortæller, at der er navne og adresser på tømmeret. Kvinder løber gennem dybe vandpytter langs stabler af træstammer i håb om i bunden af dem at finde en hilsen eller et andet livstegn. Filmens kvindelige hovedperson Nino og

datteren *Keti* løber langs jernbanesporet, hvor træstammerne er læsset af. Håb veksler med tvivl – og ender i fortvivlelse. Andre søger om at komme før den truck, der transporterer stammerne til savværket. Nogle leder fortvivlet i afbarkningen og savsmuldet. En mor finder et livstegn – hun omfavner stammen, berører bogstaverne søgende med fingrene og trykker til sidst læberne mod det rå og kolde træ – som var det en ikon. Alt sammen, mens udmattelse og en fortvivlet glæde lyser ud af hendes øjne.

Kun få af dem var oprindelig kommet frivilligt til Komi. Enten havde historien dømt til at være fanger eller vogtere. Men mange af dem blev der uanset, hvordan de oprindelig var kommet. De stiftede familie og deres efterkommere udgør i dag en betydelig del af befolkningen. Efter 1945 forvandlede Komi til en gigantisk byggeplads, hvor en række nye byer så dagens lys – ofte på basis af fange- og arbejdslejre. Supplerende arbejdskraft blev flyttet til republikken fra fattige egne i det centrale Rusland, fra de nordkaukasiske regioner og fra Ukraine Aserbajdsjan, Armenien og Tatarstan. Befolkningen blev for alvor multi-national – en proces, der naturligt fremmede det russiske sprogs status som lingua franca. Mange nationaliteter var repræsenteret: Ukrainere, hviderussere, tatarer og cirka 100 andre.

Det nye Ruslands problemer i alle afskygninger mødte jeg i koncentreret form hjemme hos min vært *Volodja* og hans kone *Lina*. Han var professor og prorektor for internationale forbindelser ved Det pædagogiske Institut - på trods af, at han absolut ikke talte andet end russisk. Hun var læge og bakteriolog ved et af byens hospitaler. Af frygt for, at jeg skulle dø af sult, var Volodja et par gange i løbet af ugen kommet på mit hotel medbringende en madpakke, på russisk en *pajok*, med et par humpler rugbrød, et par meget hårdkogte og derfor næsten irgrønne æg (musetyfus!) og lidt pølse. En sympatisk tanke, der fortæller en del om russernes betænkksomhed og omsorg for gæster. Jeg havde faktisk klaret mig de aftner, hvor der ikke var ”officiel” mad, ved på egen hånd at handle lidt ind i et supermarked, men Volodja mente nu alligevel, at det altid var rart med lidt i reserve. Man kunne aldrig vide, hvad der skete – erindringen om krigens knaphed sidder stadig mange russere i blodet – også dem, der var børn den gang.

Volodja og forfatteren
i universitetets museum.

Men tilbage til lejligheden og familiens levevilkår. Lina havde ikke fået løn i tre måneder, men med Volodjas løn på 3 millioner rubler (= 600 \$) om måneden kunne det løbe rundt. På det punkt var de privilegerede i forhold til så mange andre – mente de selv. De havde været nødt til at sælge bilen. De boede i byens udkant i et fem år gammelt etagebyggeri, der bar præg af aldrig at være gjort færdigt, og som med hensyn til byggestandard allerede havde indledt slum-fasen. Fire mennesker – far, mor, søn og svigerdatter – havde to rum til rådighed. Dertil køkken, lille bad og toilet. De unge havde det ene værelse, mens det andet var kombineret stue og soveværelse. I lejligheden var der

desuden to hunde, den ene atten år, den anden seks måneder. Lejlighedens vidunder – pc'en – var anbragt på køkkenbordet, og i den anden ende af voksdugen spiste vi brød, kylling, fisk og meget andet, skyllet ned med øl og vodka. Apropos voksdug, så har den en nærmest mytisk karakter i russisk kulturhistorie. Over den har generationer af den russiske intelligentsija lige siden sin tilblivelse i midten af 1800-tallet ført endeløse ideologiske, politiske og litterære diskussioner uden, de egentlig førte til nogen konklusioner eller praktiske løsninger. Den russiske litteratur har gengivet dem til overflod. "Overflødige mennesker" blev litteraturhistoriens benævnelse for disse ordtiraders ophovsmænd. Undtagelsen blandt de handlingslammede intelligentsija-medlemmer var *Vladimir Iljitj Lenin*. Han førte bolsjevikkernes diskussioner til handling i Oktoberrevolutionen og til alt det, på godt og ondt, som den førte med sig.

Kronik i Flensborg Avis 20.03.2010